

חתונה עברית

עולה תמימה

דמותו של יצחק אבינו היא דמות יחידאית בין האבות. הוא היחיד שלא יצא מגבולות ארץ ישראל, שנשא רק אישה אחת ושלא שינה את שמו. נוסף על כך הזוהר מציין שהוא היחיד שלגביו לא נאמר פעמים במקרא "יצחק יצחק", כפי שנאמר לגבי אברהם, יעקב, משה ושמואל:

... והכי תשכח בכלהו צדיקי, משה משה, יעקב יעקב, אברהם אברהם, שמואל שמואל, שם שם, בר מיצחק דלא כתיב ביה כמה דכתיב בהו, בגין דיצחק בשעתא דאתקרב על גבי מדבחא, נפקת נשמתיה דהות ביה בהאי עלמא, וכיון דאתמר ביה באברהם ברוך מחיה המתים, תבת ביה נשמתיה דעלמא דאתי, בגין דא תשכח דלא יחד קב"ה שמיא אלא על יצחק, בגין דאתחשב כמת, ועל דא רמז קרא ואמר (איוב טו-טז) 'הן בקדושו לא יאמין וגו'.

זוהר חלק א, ס ע"א³⁷

יצחק אבינו הוא עולה תמימה.³⁸ הוא עולה תמימה מרחם אמו, משום

---

37 תרגום: ... וכן תמצא בכל הצדיקים, משה משה, יעקב יעקב, אברהם אברהם, שמואל שמואל, שם שם, חוץ מיצחק שלא כתוב בו כפי שכתוב בהם, והוא משום שבשעה שנקרב על המזבח יצאה נשמתו שהיתה בו בעולם הזה, וכיון שנאמר לו לאברהם ברוך מחיה המתים, חזרה אליו נשמתו שבעולם הבא. ומשום זה תמצא שלא יחד הקב"ה את שמו על צדיק (בחייו) אלא על יצחק, משום שנחשב כמת, כפי שנרמז בפסוק 'הן בקדושו לא יאמין וגו'...

ראה גם זוהר, חלק א, נט ע"ב.

38 ראה ב"ר סד-ג: ... דבר אחר: 'שכון בארץ' שכן את השכינה בארץ. 'גור בארץ הזאת' אמר רבי הושעיה: את עולה תמימה. מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים היא נפסלת, אף את אם יצאת חוץ לארץ, נפסלת.

ראה גם פירושו של רש"י על בראשית כה-כו, ד"ה "בן ששים שנה": עשר שנים משנשאה

שהוא נולד אחרי ברית המילה של אברהם אבינו ואחרי שינוי שמם של שרה אמנו ואברהם אבינו. הוא תחילת התולדות של ישראל ממש. 'ואֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק'.³⁹ למה מתכוונים כאשר אומרים שהוא עולה תמימה? אנחנו למדים מהפסוק ממעשה בראשית 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי כֵן'.⁴⁰ את אשר התרחש ביום השלישי של ימי המעשה. העולם הנברא הוא עולם ה"מה", בלשון רבים המי"ם,⁴¹ אבל בהשתלשלות העולמות הפכו המי"ם למו"ם. היר"ד הפכה לוא"ו. זהו סוד הפסוק 'יִקְוּ הַמַּיִם'. כאשר היר"ד במילה "מים" מתפשטת ויורדת עד הה"א האחרונה של עולם העשייה,⁴² היא הופכת לוא"ו והמילה "מים" הופכת ל"מום". תכלית התיקון היא להעלות בחזרה את העולם למדרגה של "מים" וזו ההגדרה של העולה "אשר אין בה מום":⁴³ לתקן את המום של הטבע ולהעלות את הטבע.⁴⁴ זהו סוד העקדה: יצחק הוא עולה, משום שאין בו מום - 'אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה'.⁴⁵ בעלי המדרש מסבירים: 'אל תעש לו מאומה' אל תעש לו מומה.⁴⁶ כאשר מופיע למטה, בעולם העשייה, דבר שאין בו מום, הוא עולה למעלה, כלומר הוא מסוגל להסיר את הווא"ו מן המום. זאת עצם פעולת התיקון. יצחק מסוגל לתקן את העולם.

עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון, ועשר שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה. כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה. ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (ראה יבמות סד ע"א).
ראה גם פירושו של רש"י על בראשית כו-ב, ד"ה "אל תרד מצרימה": שהיה דעתו לרדת מצרימה כמו שירד אביו בימי הרעב, אמר לו אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה, ואין חוצה לארץ כדאי לך.

39 בראשית כה-יט

40 בראשית א-ט

41 המ"ם הראשונה של המילה מי"ם מורה על התחלת הדברים - זה בא ממקום - מ"ם פתוחה, המ"ם השנייה היא המ"ם של ההכללה - מ"ם סגורה - רמז ללשון רבים. כל הדברים באים מן המ"ם הראשונה הפתוחה ומגיעים למ"ם השנייה הסגורה דרך עשר מדרגות - אות יו"ד (מתוך שיעורי הרב על מעשה בראשית).

42 יש הקבלה בין אותיות שם ההווייה ובין ד' העולמות: היר"ד נגד עולם האצילות, הה"ה הראשונה נגד עולם הבריאה, הווא"ו נגד עולם היצירה והה"ה האחרונה נגד עולם העשייה (מתוך שיעורי הרב על מעשה בראשית).

43 דברים יט-ב: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליהם פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על

44 להרחבת הנושא, ראה את "סוד מדרש התולדות", חלק ג-ד.

45 בראשית כב-יב

46 בראשית רבה נו-ז

הממד של יצחק הוא הממד "האנכי", מהארץ לשמים, לא הממד "המאוזן", מהארץ לחוץ לארץ. לכן הוא אינו יוצא לחוץ לארץ. יצחק שייך לעולם הבא, גם אם מבחינה פיזית הוא נמצא בעולם הזה. הוא כל כולו קודש: במישור של בין אדם לחברו, הייתה לו רק אישה אחת, במישור של בין אדם לעצמו רק שם אחד, ובמישור של בין אדם למקום, רק מקום אחד - ארץ ישראל.

יצחק הוא עולה תמימה. במידה מסוימת אפשר לומר שהוא לא ירד מן המזבח שעליו הוא נעקד. בעלי המדרש שואלים על הפסוק 'וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל יְעֻרֵיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שָׁבַע'.⁴⁷ ויצחק היכן הוא? שתי תשובות ניתנו: הראשונה שאברהם שלח אותו ללמוד תורה,⁴⁸ והשנייה שהוא עלה לגן עדן.⁴⁹ על איזה תורה מדובר? רגילים לומר שהוא למד אצל שם ועבר, במובן שהוא למד שם את הדרך ארץ שקדמה לתורה. אבל נראה שיש משהו עמוק יותר בשתי התשובות של בעלי המדרש: יצחק אבינו, כעולה תמימה, עלה ללמוד את תורת ה', שהיא גם היא תמימה - 'תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ'.⁵⁰ אבל נוסף על כך הוא גם למד את דרכי ה' - לא רק הדרך ארץ שקדמה לתורה, כי דרכי ה' גם הם תמימים - 'הָאֵל תְּמִים דְּרָכָו אֲמַרְתָּ יְהוָה צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכֹל הַחַסִּים בּוֹ'.⁵¹ יצחק למד את תורת ה'⁵² ואת דרכי ההשגחה - איך הקב"ה מנהיג את עולמו, את סוד ההיסטוריה של ישראל, מבחינת קץ-חי, אותיות יצחק.

עד העקדה יצחק חי בעולם אחד, העולם הזה. אחרי העקדה, יצחק חי בשני עולמות: גופו בעולם הזה ומדרגה מסוימת של נשמתו בעולם הבא. זה מה שהזוהר מבקש ללמד אותנו, בבואו לומר שמבחינה מסוימת הוא נחשב כמת. הסברנו כאשר למדנו מדרשים על סיפור העקדה,⁵³ שאותו חלק הוא החלק של מידת הדין הקשה, הלא מרוסנת, המסוכנת לכל העולם. סילוק

47 בראשית כב-יט

48 ב"ר נז-כ: רבי בא בשם רבנן דתמן, שלחו אצל שם ללמד ממנו תורה.

49 מדרש הגדול על בראשית כב-יט: ... דבר אחר וישב אברהם, ויצחק היכן הוא, אלא שהכניסו הקב"ה לגן עדן וישב בה שלש שנים.

50 תהילים יט-ח

51 תהילים יח-לא

52 הרב צבי יהודה ז"ל היה רגיל לומר שהתורה תמימה משום שאיש עוד לא נגע בה באמת (מתוך שיעורי הרב על אברהם אבינו).

53 להרחבת הנושא, ראה למשל את השיעור "עקדת יצחק - לפשוטו של מקרא", ב"סוד מדרש התולדות", חלק ה.

מידת הדין הקשה הוא תחילת תיקון העולם וזה נעשה על-ידי עקידתו של יצחק שהוא עולה תמימה.

יצחק מכונה בתורה "ברוך ה'"⁵⁴ ובספר הזוהר "תושבחתיה דאבהן" - המשובח שבאבות,⁵⁵ כי בכוחו לתקן את מידת הדין בעולם, כי בכוחו להביא את הקץ, כי בכוחו להביא גאולה לעולם. כוחו של יצחק בא מעצם היותו עולה תמימה - עולה תמימה מבטן אמו.

בתו של אליעזר

אחרי מותה של שרה, אברהם אבינו מחליט לחתן את יצחק בנו, כדי להמשיך לבנות את האומה הישראלית. בלי להתייעץ אתו, הוא פונה לעבדו, שהוא לפי המדרש אליעזר, ושולח אותו לחרן למצוא ליצחק אישה מתאימה.

וַאֲבָרָהָם זָמַן בָּא בְּיָמִים וַיְהוּה בְּרָךְ אֶת אֲבָרָהָם בְּכָל
וַיֹּאמֶר אֲבָרָהָם אֵל עֶבְדוֹ זָמַן בֵּיתוֹ הַמּוֹשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ שֵׁים נָא יָרֵךְ תַּחַת
יָרְכִי

וַאֲשֶׁבִיעֶךָ בִּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי
מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ
כִּי אֵל אֶרְצִי וְאֵל מוֹלַדְתִּי תִלְדֶּךָ וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבָנִי לַיִצְחָק

בראשית כד, א-ד

אברהם נותן לעבדו שתי הוראות: הראשונה, לא לקחת ליצחק אישה מבנות כנען, והשנייה, לא להחזיר את יצחק לחרן:

וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוֹלִי לֹא תֵאבְדָה הָאִשָּׁה לְלֶכֶת אַחֲרַי אֵל הָאָרֶץ הַזֹּאת
הִהְשֵׁב אִשִּׁיב אֶת בְּנִךְ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָצֵאתָ מִשָּׁם
וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲבָרָהָם הִשְׁמַר לְךָ פֶּן תִּשְׁיב אֶת בְּנִי שָׁמָּה

54 בראשית כו-כט

55 ראה זוהר, חלק ג, צט ע"ב: ת"ח, כד ההוא שופר עלאה דנהירו דכלא ביה אסתלק ולא נהיר לבנין, כדון דינא אתער וכרסוון אתתקנו לבי דינא, ודא שופר אילו דיצחק אקרי תוקפיה דיצחק תושבחתיה דאבהן, כד אסתלק ההוא שופר גדול דלא ינקא לבנין, כדון יצחק אתתקף ואתתקן לדינא בעלמא ... כיון דיצחק אתער וחמי לאברהם מתקן לכורסייא לקיימא קמיה, כדון אתכפיא ותבר תוקפא קשיא ...

יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי
וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכּוֹ
לִפְנֶיךָ וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי מִשְׁם
וְאִם לֹא תֵאבֵד הָאִשָּׁה לְלֶכֶת אַחֲרַיִךְ וְנָקִיתָ מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת רַק אֶת בְּנֵי לֹא
תִשָּׁב שְׁמָה

בראשית כד, ה-ח

אתחיל בהוראה הראשונה: כל עוד תהליך בניית האומה הישראלית נמשך, אי אפשר להכניס לתוכה זהות זרה כלשהי, ובייחוד אי אפשר לחתן את יצחק עם בנות כנען.⁵⁶ בשלב קריטי זה, אי אפשר להשיא את יצחק עם בת כנען,⁵⁷ כולל הבנות של בעלי בריתו של אברהם, עַנְרָ, אשכול ומִמְרָא.⁵⁸ גם האופציה של בתו של אליעזר נפסלת.⁵⁹ פסילה זו יכולה להיראות כמוזרה, משום שבברית בין הבתרים, דווקא הציע אברהם את אליעזר כחלופה אפשרית במקרה שיתברר שהוא אכן ערירי: 'וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה תִּתֵּן

56 הדוגמה הבולטת היא תמנע, שהייתה נסיכת העם החורי, ורצתה להתחתן עם האבות. היא נדחתה על ידם (ראה ב"ר פב-יד) ובסוף הייתה פילגש לאליפז, בנו של עשו. ממנה נולד עמלק. חז"ל אינם רואים בעין יפה דחייה זו (ראה סנהדרין צט ע"ב), אבל צריך להבין שיש הבדל מהותי בין תקופת האבות ובין תקופת הבנים. תקופת האבות היא תקופת הבנייה של הזהות הישראלית ובשלב זה אי אפשר להכניס גרים. כל עוד הכלל אינו בנוי, זה בלתי אפשרי. אחרי שקיבל יעקב את השם ישראל, המצב שונה ואנחנו רואים זאת עם סיפורי התורה על נישואי השבטים, בייחוד הסיפור עם דינה בת לאה, הסיפור עם יהודה ותמר והסיפור עם יוסף (מתוך שיעורי הרב על אברהם אבינו).

57 הפסילה של עשו היא על רקע נישואיו עם בנות כנען: וַיְהִי עֵשָׂו בֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחֲתָנִי וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחֲתָנִי. וַתְּהִינָּן מֵרַת רוּחַ לְיִצְחָק וְלְרַבֵּקָה (בראשית כו, לד-לה). הוא אף מתחתן בגיל ארבעים, אבל עם בנות המקום (מתוך השיעור).

58 ב"ר נט-ח: ויאמר אברהם אל עבדו זקן מביתו, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו המושל בכל אשר לו שהיה שליט ביצרו כמותו שים נא ירך תחת ירכי. א"ר ברכיה: לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה ואשביעך בה' אלהי השמים. א"ר פינחס: עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ אשר לא תקח הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכול וממרא כי אל ארצי ואל מולדתי. א"ר יצחק: חטיא דקרתך זונין זרע מנהון.

59 ב"ר נט-ט: ויאמר אליו העבד הה"ד (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב, כנען זה אליעזר בידו מאזני מרמה שהיה יושב ומשקיל את בתו ראויה היא או אינה ראויה לעשוק אהב לעשוק אהוב של עולם זה יצחק. אמר: אולי לא תאבה ואתן לו את בתי? א"ל: אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך.

לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירֵי וְבֵן מִשְׁקָ בֵּיתִי הוּא דְמִשְׁקָ אֱלִיעֶזֶר.⁶⁰ הגמרא מתארת במסכת יומא את תכונותיו של אליעזר כך:

אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה שנאמר זיאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו. אר"א: שמושל בתורת רבו הוא דמשק אליעזר. א"ר אלעזר: שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים. יומא כח ע"ב

מה משמעות הביטוי "שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים"? אליעזר היה חוזר על דברי אברהם ומלמד אותם לכל מי שהכניס אברהם תחת כנפי השכינה. לא היה בדבריו של אליעזר שום חידוש. עולמו הוא העולם של אברהם. הוא רק העולם של אברהם. אבל יצחק חי במציאות שונה. הוא אינו האב הראשון. הוא אינו מתחיל את התהליך. הוא השני והוא צריך להמציא דרך חדשה, של עצמו, להמשיך הלאה כדי לקדם את בניית הזהות הישראלית, כדי להוליד את האב השלישי יעקב, המקבל את השם ישראל. אין בכוחו של אליעזר לחדש, לפלס דרך חדשה. במובן זה, זהותו אינה פורייה, ולכן בתו אינה אופציה רלוונטית בשלב זה של ההיסטוריה.

השאלה איננה האם הייתה בתו של אליעזר צדקת או לא. מן הסתם היא הייתה. השאלה היא זהותית, אנתרופולוגית. עד הפלגה, הזהות האנושית הייתה אחת. כל בני נח היו בני משפחה אחת. אחרי הפלגה, רק משפחה אחת - משפחת עֶבֶר, ממשיכה להיות, מבחינה זהותית, אוניברסלית. כל שאר המשפחות הפכו להיות גויים.⁶¹ אין שום קונוטציה שלילית באמירה זו אלא תיאור של המצב שנוצר. הזהות של כל גוי היא זהות פרטיקולרית לגמרי - אחד חלקי שבעים מן הזהות האנושית הקמאית. אברהם ממשיך את דרכו של עֶבֶר. הוא רוצה לשמר את המרכיב האוניברסלי, ה"אדמי" בזהותו. זו הייחודיות שלו ושל משפחתו לעומת הזהות הפרטיקולרית של הגויים. לכן הוא אינו יכול, בשלב קריטי זה של הבנייה של הזהות הישראלית, לשלב בתוך זהותה זהות אנושית פרטיקולרית, משום שזה יהפוך אותה לעוד זהות פרטיקולרית. לא סתם עוד זהות פרטיקולרית, מעבר לשבעים הקיימות בעקבות הפלגה, אלא זהות חריגה, "מפלצתית" במובן האטימולוגי של המילה, משום שהיא תהיה פרטיקולרית לגמרי בצד אחד, בגלל הצד הגויי

60 בראשית טו-ב

61 ראה חומש בראשית, פרק י, שבו, לראשונה מופיעה המילה גוי.

שבה, ואוניברסלית בצד שני, בזכות הצד העברי שבה. אי אפשר יהיה בתנאים אלה לשמש גואל האנושות, ממלכת כהנים.

הדוגמה הבולטת אצל חז"ל היא הסיפור של תִּמְנֵעַ. תִּמְנֵעַ הייתה נסיכת העם החורי והיא רצתה להתחתן עם האבות.⁶² היא נדחתה על־ידם ובסוף שימשה פילגש לאליפז, בנו של עֶשָׂו, וממנה נולד עמלק. השאלה המתבקשת היא כמובן מדוע דחו אותה האבות? התשובה פשוטה: אי אפשר לבנות זהות אוניברסלית אם, בשלב הבנייה, מכניסים לתוכה, זהות שהיא כבר פרטיקולרית לגמרי, כמו הזהות החורית. מה תהיה הזהות של הבן הנולד מחתונה זו? חורית? לא, כי יש בה, בכל זאת, מרכיב עברי. עברית? גם לא, כי יש בה מרכיב חורי. חורית־עברית? זו זהות לא ברורה. איזה צד גובר על השני? לכן אני מדבר על זהות "מפלצתית". זה מאוד דומה למה שקרה עם הַגֵּר. בשלב זה של חייו אברהם היה עדיין אברם והוא טרם סיים את מסעו הזהותי המאפשר לו לחזור להיות עברי. זהותו היא עדיין ארמית במידה מסוימת.⁶³ באמצע מסעו, נולד ישמעאל וזהותו אינה ברורה: הוא מצרי מצד אמו, מקצת ארמי עדיין מצד אביו, אבל גם כבר מקצת עברי משום שאברהם נמצא בעיצומו של מסעו הזהותי באותו זמן. לכן שרה חותכת מיד את הנושא. זה אינו יכול להיות הפתרון. הפתרון צריך, חייב להיות עברי. רק אחרי שהסתיים שלב זה של בניית הזהות הישראלית, רק אחרי ששם ישראל הופיע בעולם, אפשר להתחתן עם בנות עמים אחרים, וכל זה, כמובן, בהתאם לתנאים הקבועים בהלכה. מי שמתמודד עם מצב זה בתורה הוא יעקב, כאשר הוא צריך לחתן את בניו ובתו ונלמד על כך בהמשך.⁶⁴

---

62 ב"ר פב-יד: 'ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו' - תני ר' שמעון בן יוחאי למה לי לדרוש ולומר ותמנע היתה פילגש לאליפז להודיע שבחו של ביתו של אברהם אבינו עד היכן היו המלכיות ושלטונים רוצים להדבק בו ומה היה לוטן הוא היה אחד מן השלטונים שנאמר אלוף לוטן וכתוב ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' אמרה הואיל ואיני כדאי להנשא לו לאשה אהא לו לשפחה והרי הדברים קל וחומר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת על ידי שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטונות רוצות להדבק לו על אחת כמה וכמה שיהיו רוצין להדבק ביעקב אבינו הצדיק שקיים את כל התורה כולה.

63 שינוי שמו של אברהם, מאברם לאברהם, מתרחש בעקבות ברית המילה שלו. זה קורה בפרק יז, כאשר אברהם הוא בן תשעים ותשע שנים. פרשת הגר ולידתו של ישמעאל מתרחשים בפרק הקודם, בפרק טז, כאשר אברהם הוא בן שמונים ושש שנים.

64 ראה את סוד מדרש התולדות, חלק ז.

עונשו של דור המבול

התורה מספרת על זהות מעורבת, לא ברורה, בימי נח, כאשר היא מדברת על בני האלוקים ובנות האדם:

וַיְהִי כִּי הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יָלְדוּ לָהֶם
וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הָיָה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל
אֲשֶׁר בָּחָרוּ

בראשית ו, א-ב

לפי פירושו של רבנו האברבנאל על התורה,⁶⁵ מכוונים בני קין במקרא "בן האדם" ובני שֵׁת "בני האלוקים". המשימה של בני שֵׁת הייתה לחנך את האנושות של בני קין למוסריות, בעקבות הרצח של הָבֶל. אבל הפער בין שתי השושלות היה גדול מדי. התורה מלמדת אותנו שהאסטרטגיה שנבחרה על־ידי בני שֵׁת כדי למלא משימה זו - נישואים בין שתי השושלות, התבררה כשילון חרוץ, משום שהאנושות כולה התדרדרה למצב של חמס: 'וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס'.⁶⁶ רש"י במקום מסביר שהחמס בא לידי ביטוי בגזל ועל כך נגזר דינם של אנשי הדור.⁶⁷ אז נגזרה גזרת המבול. הזהות שנוצרה בעקבות הנישואים בין שתי השושלות הייתה זהות מפלצתית: מצד אחד הזהות של בני קין, שטרם התעלתה לרמה בסיסית של מוסריות, ומן הצד האחר הזהות של בני שֵׁת, שהייתה אמורה לשמש מחנך השושלת השנייה. בתנאים אלה, שושלת בני שֵׁת לא יכלה למלא את תפקידה כראוי, והיא התדרדרה אף היא, עד כדי כך שהגמרא אומרת שאף על נח נגזרה אותה גזרה של כליה בזמן המבול.⁶⁸

מדוע נגזר דינם של אנשי אותו דור דווקא על הגזל? מה כל כך חמור בגזל? כאשר אני גוזל, אני לוקח את השייך לאחר והופך אותו לשלי. בכך אני שולל לגמרי את קיומו של האחר כסובייקט השווה בערכו אליי. אני הופך אותו לאובייקט. זו פעולה אלימה. שלילת ערכו של האחר, הבאה לידי ביטוי

65 ראה פירושו על בראשית פרק ו, עמ' קמד במהדורה בני ארבאל.

66 בראשית ו-יא

67 בראשית ו-יג. ראה פירושו של רש"י ד"ה "כי מלאה הארץ חמס": לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל.

68 סנהדרין קח ע"א: תנא דבי רבי ישמעאל: אף על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן שנאמר נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן בעיני ה'.

בחמס, בגזל שביצעו אנשי דור המבול, היא השורש לכל העבירות הקשות ביותר, השוללות אף הן את ערכו וקיומו של האחר: גילוי עריות, שפיכות דמים ועבודה זרה.⁶⁹ שלילה זו היא ההפך הגמור מגמילות חסדים, שהיא היא המידה המאפיינת גם את אברהם וגם את רבקה, כפי שנראה מיד. כל זה קרה בעקבות הרצון ליצור זהות מאוחדת, בטרם עת, בטרם ההגעה למדרגה מינימלית של מוסריות בצד שושלת בני קין.

שושנה בין החוחים

אברהם למד את לקחי העבר, ולכן האפשרות היחידה לחתן את יצחק היא לקחת אישה מענף אחר של משפחתו של אברהם. כאן באה לידי ביטוי ההוראה השנייה של אברהם: לא להחזיר את יצחק למקום מוצאו של אברהם בשום אופן: לא לחָרֵן ולא לאור כשדים. יציאתו של אברהם היא בלתי הפיכה. אברהם יצא מהגלות כְּאֶבְרָם, ואירוע זה הוא בלתי הפיך, כפי שאנחנו לומדים מהגמרא במסכת ברכות:

תני בר קפרא: כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר זֶה־יָהּ שִׁמְךָ אֲבָרָהם. רבי אליעזר אומר: עובר בלאו שנאמר זֶה־יָהּ שִׁמְךָ אֲבָרָם.

ברכות יג ע"א

השם "אברהם", לעומת השם "אֶבְרָם" המסמל את הזהות הארמית, הגלותית של אברהם, מסמל את הממד האוניברסלי של הזהות העברית: "ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו". שינוי זה בלתי הפיך והוא התוצאה של היציאה מן הגלות. חזרתו של יצחק לחָרֵן או לאור כשדים הייתה מצדיקה את הבחירה של הענף השני של משפחתו של אברהם, הענף של אחיו נְחֹר, אשר בחר להישאר בגלות, כלומר לא לחזור לזהות העברית השורשית שלו. אבל, וכאן הקושי של אברהם ושליחו אליעזר, אם יש מקום אחד בעולם שבו נמצאת אשתו האפשרית של יצחק, הוא דווקא במשפחת נְחֹר, הגרה בְּחָרֵן. במשפחה זו דווקא, כי היא עדיין, במשהו, עברית, גם אם מבחינה

---

69 ראה פירושו של האור החיים הקדוש על בראשית ו-י: פירוש חמס הוא כללות הרשע, בו גזל, בו גילוי עריות בו שפיכות דמים...

חיצונית היא כבר ארמית, כפי שמעידה על כך התורה: בְּתוֹאֵל אֲבִי רִבְקָה נקרא "בְּתוֹאֵל הָאֲרָמִי" וגם לְבָן אחיה של רבקה נקרא "לְבָן הָאֲרָמִי", גם אם בשורשם, בדומה לאברהם, הם מצאצאי עֶבֶר.⁷⁰ איך יכולה התורה לומר שהם ארמיים, כאשר גם הם מבני בניו של עֶבֶר? ארם הוא דמות אחרת, הוא אחד מבני שֵׁם!⁷¹ לכן הכינוי "ארמי" נועד לציין שחלק מבני משפחתו של תָּרַח בחרו באופציה שונה מזו של אברהם: הם לא רצו לחזור לארץ, הם לא רצו לחזור להיות עברים. הם רצו להישאר קוסמופוליטים ולא לחזור להיות אוניברסליים. כל הענף הזה, נָחוּר, בְּתוֹאֵל וּלְבָן בחרו להישאר בגלות, בְּחָרָן והם קיבלו החלטה זהותית אסטרטגית: להיות קוסמופוליטים.

קיימות שתי גישות עיקריות אפשריות במימוש הדאגה לאוניברסל האנושי. הראשונה, הגישה הקוסמופוליטית, גורסת שעל עם ישראל להתפזר בין אומות העולם, ובייחוד אצל הציוויליזציה הדומיננטית בכל תקופה, ולשמש בה מחנך מוסרי של אותן אומות. זו הגישה של נָחוּר, אחי אברהם, בנו בְּתוֹאֵל, וּלְבָן נכדו. אבל, חיש מהר, לְבָן מתגלה כאויב הקשה ביותר של הענף האחר שהחליט להיות אוניברסלי. "ולבן ביקש לעקור את הכל"⁷², על אף שהוא הדוד של יעקב, החותן שלו והסבא של השבטים!⁷³

70 בראשית כה-כ: וַיְהִי יַצְחָק בֶּן אֲרָבְעִים שָׁנָה בְּקָחְתוֹ אֶת רִבְקָה בַת בְּתוֹאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֶרֶם אֲחֹת לְבָן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה

71 בראשית י, כב-כד: בְּנֵי שֵׁם עִילָם וְאִשׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם ... וְאַרְפַּכְשָׁד יָלַד אֶת שְׁלַח וְשְׁלַח יָלַד אֶת עֶבֶר

72 ע"פ ההגדה של פסח.

73 ברצוני להיות זהיר בדבריי אבל כאשר אנחנו מבינים מה ניסו חלק מן הרבנים לעשות, בעיקר בגרמניה, במאה התשע-עשרה, כאשר המציאו את השיטה של "דרך ארץ עם התורה", אנחנו חייבים לומר ששיטה זו הייתה למעשה שיטה קוסמופוליטית, משום שהדרך ארץ היה הדרך ארץ הגרמני. לא הדרך ארץ העברי. מול מייסדי שיטה זו, עמדו כבר ראשוני הציונות, הרב קלישר, הרב אלקלעי ואחרים, נאמני השיטה האוניברסלית האמתית. צריך לתפוס את ההבדל המהותי בין שתי השיטות, בלי לטשטש דבר. בתחילת ספרו "אורות" הרב קוק ז"ל מדגיש את הנקודה הזו באומרו "ארץ ישראל אינה דבר חיצוני לאומה" (אורות, ארץ ישראל א). הוא עונה ישירות לדברי הרב שמשון רפאל הירש בספרו "אגרות צפון" לגבי מרכזיותה של ארץ ישראל. הוויכוח לגבי שיטת "דרך ארץ עם התורה" אינו אם צריך ללמוד גם מדעים עם התורה - ברור שכן. הוויכוח הוא לגבי השיטה איך לממש את משימת עם ישראל בעולם: לפי "שיטת יוסף" או לפי "שיטת יהודה". אולם ההכרעה ההיסטורית במציאות כבר נפלה. נפסקה ההלכה על-ידי ההשגחה העליונה - אנחנו בתקופת "יהודה", ולכן שיטת הרב קוק המבוססת על שיטת הגר"א, היא הנכונה, ועל פיה צריך ללכת ולהבין את המתרחש בעולם ובישראל בפרט. כשלעצמי, התחלתי להבין זאת במהלך מלחמת העולם השנייה, אחרי פלישת כוחות הברית לצפון אפריקה, כאשר, בניגוד לציפיות, שחרור אלג'יריה - אז היינו גרים באוראן, על-ידי כוחות הברית ב-1943, לא הביא לידי ביטול החוקים המפלים של משטר וישי. היהודים נותרו במשך

הגישה האוניברסלית גורסת כי מימוש החזון של עֵבֶר, הבנייה מחדש של האוניברסל האנושי בעקבות הפְּלָגָה, עובר דווקא דרך מימוש זהותו הלאומית של צאצאיו בארץ העברים. כאשר החליט אברהם לעזוב את הגלות, הוא שלל לגמרי את הגישה הקוסמופוליטית. הוא זרק את קליפתו הארמית וחזר להיות עברי.

אין פשרה אפשרית בין שתי גישות אלו: או שאתה קוסמופוליטי או אוניברסלי. הפלא הוא שבכל זאת, אברהם שולח את עבדו לְחָן, למשפחתו כדי למצוא שם, אולי - בשלב זה איננו יודעים אם היא קיימת בכלל, את אשתו של יצחק. הפלא הוא שיש עדיין בזהותו של נְחֹר ממד נוסף והוא הכוח להוליד את האימהות. הפלא הוא שמן הטומאה של משפחת בְּתוּאֵל שהפך להיות בְּתוּאֵל הארמי, אביו של לָבֵן הארמי, יצאו רבקה, רחל ולאה. יש במדרש ביטוי המסכם את הפלא הזה: רבקה היא כמו "שושנה בין החוחים":

ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' – א"ר יצחק: אם ללמד שהיא מארם נהרים והלא כבר נאמר מפרך ארם, מה ת"ל ארמי בת בתואל הארמי? מה ת"ל אחות לבן הארמי? אלא בא ללמדך אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה כן, והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם, למה היא דומה? לשושנה בין החוחים.

בראשית רבה, פרשה סג-ד

הַקְרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם

בשלב זה אברהם אינו יודע אם אכן יש שם עדיין "שושנה בין החוחים", אך הוא כן יודע איך לזהות אותה. הזיהוי יהיה זיהוי מוסרי, לפי המידות המאפיינות את זהות משפחת אברהם, בראש ובראשונה מידת החסד. זה נושא התפילה של עבד אברהם:

חודשים משוללי שוויון זכויות ולא הבינו מה קורה, גם אם רוב אנשי המחתרת במקום היו יהודים. אינני יודע אם לא הייתה זו קריצת עין של ההשגחה כדי להזכיר לנו שאיננו צרפתים. אז התחלתי לשאול את עצמי "מי אני" (מתוך שיעורי הרב על הצינונות).

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדָנִי אֲבָרְהֶם הַקְּרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדָנִי
 אֲבָרְהֶם
 הִנֵּה אֲנֹכִי נֹצֵב עַל עֵין הַמַּיִם וּבְנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשֹׂאֵב מַיִם
 וְהִיא הַנְּעֹר אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הֵטִי נָא כַדָּף וְאַשְׁתֶּה וְאִמְרָה שְׂתֵה וְגַם גְּמֻלֶיךָ
 אֲשַׁקֶּה אֹתָהּ הַכַּחַת לְעַבְדְּךָ לִיִּצְחָק וּבָה אַדַּע פִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנִי
 בְּרֵאשִׁית כֹּד, יב-יד

האם יש עדיין במקום הזה, שממנו יצא אברהם, אישה בעלת חסד? האם נשארה עקבה של המידה שמאפיינת את אברהם במקום הזה, שהפך להיות מקום של טומאה, של רמאות, של אי מוסריות, לפי דברי המדרש? ואם היא קיימת בכלל, האם תסכים לבוא לארץ כנען? זה ידרוש ממנה אומץ דומה לאומץ שהפגינו אברהם ושרה. זה ידרוש ממנה להתנתק מסביבתה הטבעית. זה ידרוש ממנה אומץ אדיר כדי להיכנס לצומת מרכזי של ההיסטוריה. לכן אליעזר מתפלל. הוא אינו מתפלל כדי לקבל מן השמים את הסימן הנחוץ לזיהוי האישה הנכונה. הוא מתפלל כדי שאישה כזו אכן תימצא ושהוא יפגוש אותה. והנה כאשר הוא מגיע לעין המים, הוא מזהה אותה, רץ לקראתה והוא מבקש ממנה 'הגמיאיני נא מעט מים מִכַּדָּךְ'.⁷⁴ והנה הנס מתרחש משום שהיא מציעה לו לשתות, לא רק גמיאה אחת אלא כל צרכו:⁷⁵

וַתֹּאמֶר שְׂתֵה אֲדָנִי וְתִמְהַר וְתִרְדּוּ כִּדְךָ עַל יְדֵי וְתִשְׁקֶהוּ
 וְתִכַּל לְהִשְׁקֹתוֹ וְתֹאמַר גַּם לְגִמְלֶיךָ אֲשַׁאֵב עַד אִם כָּלוּ לְשֵׁתֶךָ
 בְּרֵאשִׁית כֹּד, יח-יט

'ותאמר שתה אדני' - המדרש אומר שהיא "נדיבה ממשפחת נדיבים".⁷⁶ היא אכן נמצאת והוא אכן פגש אותה. אבל מי היא? ואליעזר מוסיף עוד שאלה כדי לבדוק שהיא אכן בעלת חסד: האם יש 'מקום לנו ללין'?

74 בראשית כד-יז
 75 ראה פסיקתא זוטרתא (מדרש לקח טוב) על בראשית כד, ד"ה "ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקה": הוא שאל גמיאה אחת, ורבקה השקתו כל צורכו.
 76 ראה שם, ד"ה "ותאמר שתה אדני": נדיבה ממשפחת נדיבים, דכתיב "נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם" (תהלים מז-י).

וַיֹּאמֶר בַּת מִי אֶת הַגִּידִי נָא לִי הַיֵּשׁ בֵּית אָבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיֶן
וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת בְּתוּאֵל אֲנִכִּי בֶן מֶלֶכָה אֲשֶׁר יֵלְדָה לְנַחֲוֹר

בראשית כד, כג-כד

היא מציגה את עצמה כ'בת בתואל', לא כבת בתואל הארמי. בתואל מוזכר על ידה לפי הייחוס העברי שלו: 'בן מלכה אשר ילדה לנחור'. נוסח זה מזכיר לנו את הפסוק: 'ובתואל ילד את רבקה שמנה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם'.⁷⁷ 'לנחור' כאשר היה עדיין 'אחי אברהם' במובן הזהותי, כאשר אותו ענף היה עדיין עברי ולא ארמי.

נוסף על כך היא גם מציעה לאליעזר ולגמליו מקום ללון. היא אכן בעלת חסד, היא אכן נדיבה, היא אכן יודעת להכניס אורחים. זה הפלא האמתי: יש אכן עדיין "שושנה בין החוחים" ואליעזר פגש אותה.

קפיצת הדרך

תפילתו של אליעזר יוצאת דופן: 'הקרה נא לפני היום'. מה משמעות בקשתו? נניח לרגע שרבקה אינה קיימת, האם אליעזר מבקש מהקב"ה לברוא אותה באופן מידי, כלומר נסי, ובגיל שהיא ראויה להינשא?⁷⁸ או שמא הוא מתכוון שהדברים יתרחשו באופן אקראי? ישנו מדרש הדורש ביאור יסודי:

זיקם וילך אל ארם נהרים ר' יצחק אמר בן יומו, היא דעתיה דר' יצחק
זאבא היום אל העיין היום יצאתי והיום באתי.

בראשית רבה, פרשה נט-יא

רש"י מצטט חלק מן המדרש בפירושו, בד"ה "זאבא היום" ומפרש "היום

77 בראשית כב-כג

78 ראה פירושו של הנצי"ב ב"העמק דבר", בראשית כד-יב, בד"ה הקרה: א"א לפרש מלשון כי הקרה ה' אלהיך פועל יוצא על העצם המבוקש וא"כ הוא בקשה שיזמין את המיועדת ליצחק. א"א לומר כן דמי יודע אם יש פה המיועדת והרי לא ביקש שיברא בדרך נס באותה שעה אשה. ותו א"כ הכי מיבעי עשה חסד עם אדוני אברהם והקרה נא לפני היום. אלא הפעל הקרה סובב על השגחת ה' ומשמעו הזדמן שתהי' השגחתו ית' מזומנת לפניו. והבקשה הי' שיהא האות שיעשה לנכון. ואם יש פה המיועדת תבוא לשאוב ותזדמן בתשובה זו. ואם איננה פה לא תהא שום בתולה עונה כך.

יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ".⁷⁹ מה משמעות הביטוי "קפיצת הדרך"? כדי להבין אותו, עלינו להגדיר מה תכלית התפילה, מדוע אנחנו מתפללים. חז"ל מכנים את התפילה כצורך ל"חיי שעה".⁸⁰ בתפילה, כלומר בתפילת שמונה-עשרה, אנחנו מבקשים את מה שנחוץ לנו, הכרחי כדי שחיינו יהיו חיים של ממש: קודם כול הדעת, משום שמי שאין לו דעת, חיינו אינם חיים.⁸¹ מהי הדעת? דעה היא התגלות המידות דרך הנשמה. אדם ללא נשמה, ללא דעת הוא גולם, כפי שהמדרש אומר "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון גולם בראו".⁸² הדעת מבדילה בין האדם לשאר בעלי חיים, כפי שרש"י מסביר זאת על בראשית א-ז, בד"ה "נפש חיה": "אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אבל זו של אדם חיה שבכולם שנתווסף בו דעה ודיבור". אם האדם הוא בעל תודעה מוסרית, יש בו דעת. האדם המתפלל מבקש בראש ובראשונה להיות אדם, כלומר להיות בעל דעת.

"אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה". הקב"ה חונן לאדם דעת, באשר הוא אדם, בחינם. אנחנו פונים אליו משום שהוא בעל תכונה זו ואז אנחנו מבקשים ממנו "וחננו מאתך דעה בינה והשכל" או "חכמה בינה ודעת" בהתאם לנוסח. כך צריך להבין את הבקשה שלנו: "חננו מאתך", בלי אמצעי, "דעת", כלומר שאנחנו לא נזדקק למישהו כדי לקבל את הדעת. זה הפשט. אבל לפי הקבלה זה יותר עמוק: "וחננו מאתך דעת", שנהיה מסוגלים לדעת אותך - הדעת שלך, הדעת השייכת לך. אם מקבלים דעת, אז התורה היא תורה, ואם התורה היא תורה, אז החטא הוא חטא, ולכן מיד צריך מחילה. זו הברכה, הבקשה הבאה "סלח לנו". כל עוד לא קיבלתי דעת, החטא לא נפקד עליי. אם הדעת חסרה, אי אפשר לייחס לי כל חטא. זו הקטגוריה של מחוסרי דעת. אבל כדי שהסליחה תוכל להינתן, קודם כול עליי לחזור בתשובה. לכן הסדר הוא דעת, תשובה ואז סליחה.

79 סנהדרין צה ע"א: שלושה קפצה להם הארץ: אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה.

80 שבת י ע"א: רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה! והוא סבר: זמן תפלה לחוד, זמן תורה לחוד. פירש רש"י: חיי עולם - תורה, תפלה צורך חיי שעה היא - לרפואה לשלום ולמזונות. ראה את דברי המהר"ל ב"באר הגולה", באר הרביעי, עמ' נב (בהוצאת האחים הוניג): "אין ענין התפילה רק בקשה וזהו עצם לשון התפלה בכל מקום". ראה גם דבריו בעמ' פ: "אבל התפלה היא בקשת צרכו במה שחסר לו".

81 בשבת וביום טוב איננו מבקשים את הצרכים של כל הימים אלא את הברכה המיוחדת השייכת או לשבת או ליום טוב מסוים (מתוך השיעור).

82 ראה ב"ר יד-ה.

בתפילה אנחנו מבקשים דברים שאיננו יכולים להשיג דרך עמלנו.⁸³ אנחנו מבקשים לקבל עכשיו אותם הדברים שאנחנו זקוקים להם. לקבל דבר מה כאשר איני צריך אותו, אינו עוזר. אני מבקש כי אני צריך דבר מסוים עכשיו. זה מה שאליעזר מבקש: שהוא יפגוש עכשיו אותה אישה משום שיצחק זקוק לה עכשיו - 'הַקָּרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם'.⁸⁴ תכלית קפיצת הדרך היא שהדברים שעתידיים להתרחש, יתרחשו עכשיו, משום שעכשיו זקוקים להם. ברצוני לחדד נקודה אחת. אמרתי שבתפילה אנחנו מבקשים אותם דברים שבלעדיהם החיים אינם חיים. המתפלל צריך לשאול את עצמו האם מה שהוא עומד לבקש באמת נחוץ לו. הגמרא מספרת על רבי חנינא בן דוסא שהיה עני מרוד. המיוחד ברבי חנינא בן דוסא הוא שתפילתו הייתה מתקבלת.⁸⁵

אמרה ליה דביתחו: עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי? אמר לה: מאי נעביד? בעי רחמי דניתבו לך מידי, בעא רחמי, יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא. חזיא בחלמא עתידי צדיקי דאכלי אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעי. ואיהו אפתורא דתרי כרעי, אמר לה: ניחא לך דמיכל אכלי כולי עלמא אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמיחסר? אמרה ליה: ומאי נעביד? בעי רחמי דנשקלינהו מינדך. בעי רחמי ושקלוהו. תנא: גדול היה נס אחרון יותר מן הראשון.

תענית כה ע"א⁸⁶

לכל אדם נתונה הרשות לבקש בתפילתו את הדברים הגורמים לו להרגיש בלעדיהם, חיסרון מוחלט של העיקר בחיים.⁸⁷ אבל עליו לשקול היטב אם אכן

---

83 התפילה היא התוצאה של רגש החיסרון ומבלעדי אותו רגש חיסרון אין לאדם רשות להתפלל (מתוך השיעור).

84 אונקלוס מתרגם את המילה "נא" כְּעֵן - עכשיו, כלומר עוד היום.

85 ברכות לד ע"ב

86 תרגום: רבי חנינא בן דוסא היה עני עד מאד. אמרה לו אשתו, עד מתי נמשך ונצטער כך? אמר לה: מה נעשה? אמרה לו, בקש רחמים שייתנו לך דבר מה. ביקש רחמים, יצאה כמין פיסת יד ונתנו לו רגל אחת של שולחן זהב. ראתה בחלום שעתידיים צדיקים לאכול על שולחן זהב שיש לו שלוש רגליים והיא על שולחן של שתי רגליים. בספרה חלומה לבעלה אמר לה: האם נוח לך שיאכלו הכל על שולחן שלם ואנו על שולחן חסר? אמרה לו: ומה נעשה? בקש רחמים שייקחו אותה ממך. ביקש רחמים ולקחו אותה. שנה החכם בברייתא: גדול היה נס אחרון יותר מן הנס הראשון.

87 הדוגמה הבולטת היא תפילתו של חנה. לחנה היה חסר העיקר, היה חסר לה בן, ועולם בלי בן הוא עולם בלי משמעות, כדברי הגמרא במסכת נדרים סד ע"ב: "אריב"ל: "כל אדם

זה כך, משום שייטכן שהוא למעשה מבקש לאכול מפירותיו השמורים לו בעולם הבא, כבר בעולם הזה. ומי יודע אם אין בבקשתו משום סכנה? לכן התפילה היא עניין רציני ביותר, ולא צריך לבקש סתם דברים, בייחוד כל אותם דברים שבכוחו של האדם להשיג בזכות עמלו. התפילה איננה תחליף למאמץ של העמל.

מה שאנחנו מבקשים בתפילה הוא לקבל את שכר המצוות שאנחנו קיימנו, אבל אנחנו יודעים ש"שכר מצווה בהאי עלמא, ליכא"⁸⁸. קשה להתפלל. האדם צריך להחליט אם הוא צריך עכשיו חלק מאותו שכר שמיועד לו לעולם הבא. ההחלטה נתונה בידי האדם: עכשיו או בעולם הבא. הרשות בידו. אני מדגיש זאת כדי להסביר שמסוכן מאוד להתפלל בלי לדעת מה לבקש. איך אני יכול לדעת האם מה שאני מבקש הוא באמת טוב בשבילי או לא? אולי זה מסוכן. זה מה שאנחנו למדים מהמעשה של רבי חנינא בן דוסא וצריך להפנים היטב את הדברים. רבי חנינא בן דוסא ואשתו הבינו שהם קיבלו בעולם הזה בזכות, את אותה רגל של זהב, אבל מה שהם קיבלו בעולם הזה יחסר להם בעולם הבא. אז הוא שוב התפלל שהרגל תיעלם. הגמרא לא אמרה סתם שהנס השני היה גדול יותר מהנס הראשון.

'הַקְרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם'. מילת המפתח בתפילתו של אליעזר היא המילה 'היום'. הוא יודע היטב מהן התכונות הנדרשות מאותה אישה. היא צריכה להיות בעלת חסד כדי להשלים את יצחק, איש מידת הדין הרפה. הוא מבקש לפגוש אותה היום. מפגש כזה אינו יכול להיות מפגש אקראי. אם הוא יהיה, הוא יהיה התוצאה של ההשגחה. אולם אין די במפגש עצמו משום שהיא גם צריכה להסכים לבוא עם אליעזר לארץ ישראל. היא יכולה לסרב. הסכמתה אינה מובנת מאליה כלל, משום שהיא בתו של בְּתוּאֵל בן נְחוֹר, שבחר, בניגוד לאברהם אחיו, להיות ארמי ולא לחזור לארץ ישראל. האווירה המשפחתית דוחפת אותה לסרב לבוא עם העבד, שהגיע רק עכשיו. ומי אומר שבני המשפחה יסכימו בכלל? ואם כן, מה תהיה תגובתו של יצחק? האם יֵאָהֵב אותה?

שאינו לו בנים חשוב כמת, שנאמר 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי'. זהו שנאמר (שמואל א, א-י): 'וְהָיָא מֵרַת נֶפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וַבִּכְהָ תִבְכֶּה'. 'וְהָיָא מֵרַת נֶפֶשׁ' בבחינת חסרון העיקר, ולכן: 'וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה'.

88 קידושין לט ע"ב

הקרה או קרי?

אני יכול להתייחס לאירוע כלשהו בשני אופנים שונים: כאירוע מכוון או כאירוע מקרי, כאקסידנט בלע"ז, כמזדמן. למשל, אנחנו מוצאים בתורה את הביטוי "ללכת קרי", כמו בפסוק 'וְאִם תֵּלְכוּ עִמִּי קְרִי וְלֹא תֵאבְדוּ לְשִׁמְעֵי לִי וְיִסְפְּתִי עֲלֵיכֶם מִכָּה שְׁבַע כְּחֹטְאֵיכֶם'.⁸⁹ רש"י במקום מסביר: "רבותינו אמרו: עראי, במקרה, שאינו אלא לפרקים, כן תלכו עראי במצות". כשזה מתרחש, זה מתרחש: אם זו מצווה, אז אני עושה אותה, ואם זו עבירה, גם אז אני עושה אותה. הכול כפי שמזדמן. זו ההתנהגות של רוב בני האדם: במקום להחליט מה הם עושים, הם נגררים אחרי מעשיהם. במקום שמישהו ישלוט על משהו - האירוע, המשהו משתלט עליו. הבלתי פרסונלי משתלט על הפרסונלי. אז מגיעים למה שמכונה בתורה "מקרה לילה"⁹⁰ - ההפך מהתולדות. מהי משמעות המילה תולדה בתורה? מילה זו באה לתאר, להדגיש את המאמץ המכוון, המודע של הולדת בן האדם. יש כאן פרויקט רצוני, מכוון: אדם הראשון דרך צאצאיו מוליד את בנו, בן האדם. זה נעשה יותר ויותר, מדור לדור. הילוד איננו תעתיק של האב או האם. הוא אמור להיות פרי חדש המסמל התקדמות מסוימת של האנושות לקראת השגת תכליתה, הולדת בן האדם האמתי. האתגר של הרך הנולד הוא לקדם אף הוא את השגת התכלית, בבוא הזמן. זה תלוי ברצונו.

לעומת התולדות, יש קורות. דברים בלתי מכוונים, ולכן בלתי משמעותיים מבחינת מימוש מחשבת הבורא, מבחינת השגת היעד של התולדות, הולדת בן האדם האמתי, התואם את מחשבת הבורא כאשר ברא את אדם הראשון. הקורות הן סדרת אירועים, המתרחשים לפי סדר כרונולוגי מסוים אבל ללא יד מכוונת מצד עושיהם, ולכן ללא משמעות. כך תופסים הגויים את ההיסטוריה. היא חסרת משמעות, משום שהיא חסרת יעד, חסרת תכלית.⁹¹ בתורה, הקורות מסומלות על-ידי השימוש בפועל "ויקר", כגון אצל

89 ויקרא כו-כא

90 דברים כג-יא: כִּי יְהִי בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְהִי טְהוֹר מִקְרַה לְלֵילָה וְיֵצֵא אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה

91 דווקא במובן זה, התפיסה ההיסטורית של המרקסיזם שונה לחלוטין משום שיש באידאולוגיה זו תכלית היסטורית והיא בניית החברה הקומוניסטית והמנגנון הדיאלקטי המכוון את שלבי ההיסטוריה. במובן זה, מצד אחד אפשר לומר שאידאולוגיה זו היא משיחית, משום שהיא מגדירה יעד, תכלית למשך הזמן ואפשר להבין מדוע התלהבו ממנה יהודים רבים כל כך. מן הצד האחר ברגסון מדבר על הינף התחלתי אבל לידו, לאחר מכן, כל מה שקורה קורה באופן אקראי, ללא יד מכוונת. שניהם, מרקס וברגסון, ממוצא יהודי,

בלעם: 'וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֵת שְׂבַעַת הַמַּזְבְּחֹת עֲרַכְתִּי וְאָעַל פֶּר וְאֵיל בַּמַּזְבֵּחַ'.⁹² כך הוא תופס את האירועים. הכול קורות, כלומר ללא תכלית, ללא יעד. קורה מה שקורה, אבל אין לכך תכלית. הכול כאוטי, במובן האטימולוגי של המילה. איסדר. זה מה שהתורה אומרת כאשר היא מדברת על קרי.⁹³ לכן מושג זה קשור לטומאה, משום שאותן קורות חסרות חיות. אני יכול להתייחס לאירוע בשני אופנים: כבעל משמעות ואז הוא שייך לתולדות, או כקרי. אני יכול לראות את הסיפור של המפגש של אליעזר, שלוחו של אברהם אבינו, עם רבקה כסיפור יוצא דופן, בעל משמעות אדירה מבחינת התולדות, כמגלה התערבות של ההשגחה העליונה מתחילתו ועד סופו, או כרצף של אירועים אקראיים, ללא קשר מהותי ביניהם, ללא משמעות, ללא תכלית.

כאשר עבד אברהם מתפלל 'הֲקִרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם', הוא מגלה את התפיסה העברית של ההיסטוריה. היא בעלת משמעות "משיחית", כלומר יש לה יעד, יש לה תכלית חיובית, מוגדרת היטב, והיא הולדת בן האדם. בשלב זה אנחנו עסוקים במאמץ לחתן את יצחק, בנו של הזוג הראשון של האבות, אברהם ושרה, כדי שהוא יוכל בבוא העת עם אשתו להוליד את הדור השלישי של האבות. אליעזר אינו מתייחס לפגישה שלו עם רבקה כאל תאונה, או כחסרת משמעות, שהיא כול כולה יד המקרה. הגיע הזמן לחתן את יצחק, ולכן דברים מסוימים צריכים להתרחש 'היום'. מבחינה זו הדגש הוא על 'היום', כפי שהמלבי"ם בפירושו לתורה מדגיש זאת: "ואם אתעכב פה הנכם מאחרים זמן קבוע מאת ההשגחה".⁹⁴ יש בתולדות שלבים מכריעים הצריכים להתרחש ב"זמן קבוע": יצחק צריך להתחתן, אחרת אין המשך לתולדות. הוא היורש: 'וַיִּתֵּן אֲבֹרָהֶם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק'.⁹⁵ אברהם בחר למסור לו את ברכתו,⁹⁶

אבל אין זה הופך את הגותם להגות יהודית. הגותם היא הגות פילוסופית, ללא קשר לחכמת ישראל (מתוך שיעורי הרב על הגאולה).

92 במדבר כג-ד

93 במידה מסוימת זה מזכיר את עיקרי הפילוסופיה של ברגסון. אמנם הוא מדבר על הינף חיובי בתחילת ההיסטוריה, אבל לאחר מכן הכול אקראי, ללא יד מכוונת. אין תכלית או ליתר דיוק כל תכלית אפשרית (מתוך השיעור).

94 מלבי"ם על בראשית כד-נו, ד"ה "ויאמר אלהם אל תאחרו אתי"

95 בראשית כה-ה

96 ראה פירושו של רש"י על בראשית כה-ה, ד"ה "ויתן אברהם וגו'": ב"ר: א"ר נחמיה: ברכת דייתיקי נתן לו שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה, הברכות מסורות בידיך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרם ליצחק. ראה דברי שפתי חכמים על האתר: קשה לרש"י והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק, ודייתיקי פירוש מלשון עתיק יומין, כלומר זה הקב"ה. אי נמי ג'

והגיע העת לחתן אותו כדי להמשיך הלאה. אליעזר יודע מהן התכונות הנדרשות מאותה אישה והוא מתפלל שאכן יש אישה כזו במציאות ושהוא יפגוש אותה, שהיא תהיה בעלת התכונות הנדרשות והיא תסכים ללכת אחריו כדי להצטרף ליצחק.⁹⁷

אין כאן שום מקריות או אקראיות. אין מְקָרָה בתורה. המילה מְקָרָה כתובה עם האות רי"ש בסגול, והיא אינה מופיעה בתורה.⁹⁸ אין מקום ליד המקרה.

השאלה היא איך אני תופס כל אירוע: כבעל משמעות או כמחוסר משמעות, מבחינת התולדות. לא כל אירוע הוא בעל משמעות. אירוע כזה נקרא קרי. הוא בן חלוף. הוא אינו מוליד שום דבר חיובי מבחינת התולדות. הוא יכול שלא להשאיר רושם כלל או להשאיר רושם שלילי - אז צריך להתייחס אליו ולתקנו. הוא היה יכול להתרחש ובאותה מידה לא להתרחש. הוא אקראי. לעומתו יש אירוע שמתגלה כבעל משמעות, לעתים הרבה זמן אחרי שהתרחש. אותו אירוע שייך לתולדות. במבט ראשון הוא נראה בנאלי, חסר משמעות, כמו התוספת של רבקה 'וַתֵּאמֶר גַּם לְגַמְלִיךָ אֶשְׂאֵב עַד אִם כָּלוּ לְשֵׁתֶיךָ'.⁹⁹ אבל תוספת זו מגלה מי היא באמת.

אתן דוגמה: הנבואה של בלעם. מילת המפתח בה היא המילה וַיִּקְרָ: וַיִּקְרָ אֱלֹהִים אֶל בְּלָעָם¹⁰⁰ או אפילו 'וַיִּקְרָ ה' אֶל בְּלָעָם'.¹⁰¹ נבואתו היא מבחינת קרי, משום שהיא אינה מקדמת את פרויקט התולדות. היא בת חלוף. לכן נאמר 'וַיִּקְרָ'. אין זה אומר שאין לה השפעה על מהלך ההיסטוריה. יש לה השפעה, אבל מבחינת קורות, לא מבחינת תולדות. ולעתים, לגמרי במקרה, בלעם אומר אותם דברים שאומרת הנבואה העברית, המכירה בעובדה שמישהו מדבר אל מישהו, שיש יעד להיסטוריה האנושית, ולא איזה דיבור בלתי פרסונלי. אבל זה מקרי לחלוטין. לכן המאפיין של נבואתו הוא 'וַיִּקְרָ'. ללכת קרי זה לומר שאין יד מכוונת, שאין השגחה.

מלות הן דא תהא קאי, כלומר שתהא המתנה קיימת שהחזיק אותו בנכסים שנתן לו כבר וק"ל.

97 ראה פירושו של ר' אבן עזרא בד"ה "הקרה נא לפני": כטעם הכן חפצי לפני, וכן כי הקרה ה' אלהיך.

98 היא מופיעה במגילת קהלת ג-יט, ט-ב וט-ג, בה קהלת מתווכח עם הפילוסוף, לפי הפרשנות של הרב אשכנזי.

99 בראשית כד-יט

100 במדבר כג-ד

101 במדבר כג-טז

מה' יצא הדבר

אליעזר, כעבד אברהם, יודע שיש יד מכוונת, שיש השגחה, ולכן הוא מתפלל כדי שבמציאות יפגוש עכשיו את האישה המיועדת ליצחק. כאשר הוא פוגש על עין המים נערה בעלת גמילות חסדים, משימתו עוד לא תמה. ההצלחה טרם הובטחה: 'הָאִישׁ מִשְׁתָּאָה לָּהּ מִקְרִישׁ לְדַעַת הַהֲצִלִיחַ הַהוּא דְרָכּוֹ אִם לֹא'.¹⁰² יש דיוק חשוב ברש"י בפירושו למילה מִשְׁתָּאָה: "משתומם ומתבהל על שראה דבריו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו". מה כוונתו כאשר הוא אומר שאליעזר לא ידע אם היא ממשפחת אברהם או לא? הרי היא כבר אמרה מי היא! היא 'בַּת בְּתוּאֵל בֶּן נַחוּר אֲשֶׁר יִלְדָה לוֹ מִלְכָּה',¹⁰³ אבל דברי רש"י עמוקים ביותר: יש במשפחת תָּרַח שני צדדים, הצד של אברהם והצד של נַחוּר: האופציה הזהותית של אברהם - לחזור להיות עברי, והאופציה הזהותית של נַחוּר - להיות ארמי, והן סותרות זו את זו.¹⁰⁴ אליעזר אינו יודע לאיזה צד היא שייכת. המבחן עוד לפניו: האם תסכים רבקה לבוא עמו לארץ ישראל? לכן כאשר הוא מגיע לביתו של בְּתוּאֵל, הוא פותח מיד בנאום שבו הוא מספר את כל אשר קרה עד כה, והוא מסיים אותו בשאלה: 'יָעֲתָה אִם יִשְׁכַּם עִשְׂים חֶסֶד וְאָמַת אֶת אֲדֹנָי הַגִּידוּ לִי וְאִם לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל יְמִין אוֹ עַל שְׂמָאל',¹⁰⁵ לבני ישמעאל או לבני לוט, שהם שתי האופציות האחרות, מתוך משפחתו של אברהם.¹⁰⁶

'יַעֲנֵן לְבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מִיְהוּנָה יִצְא הַדָּבָר לֹא נוֹכַל דְּבַר אֲלִיךָ רַע אוֹ טוֹב'.¹⁰⁷ הפסוק קשה ממספר בחינות: מדוע לְבָן הוא המשיב? מדוע הוא מזכיר את שם ה', מדוע הוא אומר רע או טוב, ולא טוב או רע? רש"י מתייחס לשאלה האחרונה בד"ה "לא נוכל דבר אליך": "למאן בדבר הזה לא על ידי

102 בראשית כד-כא

103 בראשית כד-מז

104 כאשר רבקה מציגה את עצמה היא אומרת שהיא בת בתואל בן נחור, אבל התורה מתארת אותה אחרת (בראשית כה-כ): 'וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּקְהֻלָּתוֹ אֶת רַבְּקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֶרֶם אֲחוֹת לְבָן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה'. היא בת בתואל הארמי והיא גם אחות לבן הארמי. התורה שמה את הדגש על הממד הארמי וזה לא מקרי, משום שגם אם היא רוצה להיות עבריה, היא נושאת בקרבה את האופציה הזהותית ההפוכה, האופציה הארמית. השאלה היא האם תצליח להיפטר ממנה (מתוך שיעורי הרב על התולדות).

105 בראשית כד-מט

106 ראה פירושו של רש"י: "על ימין" מבנות ישמעאל, "על שמאל" מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר).

107 בראשית כד-נ

תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר, לפי דבריך, שזימנה לך". יוצא מדבריו שלפי לָבָן, אין בחירה לאדם. יש כוח עליון המחייב אותו לעשות דבר מסוים, גם אם רצונו לעשות את ההפך, לעשות את הרע. וגם אם האדם רוצה לעשות את הטוב, אין זה תלוי בו. תפיסתו היא דטרמיניסטית לחלוטין.¹⁰⁸ הכול יד הגורל, גזרה מגבוה ואין אפשרות לאדם להתנגד לגזרה זו. אין חופש בחירה. לכן, בשלב זה, לָבָן אינו אומר את אשר על לבו, גם אם הוא מתנגד לחלוטין להליכת אחותו עם עבד אברהם. אבל למחרת הדברים משתנים: 'וַיִּקְרָאוּ לְרַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלָיָהּ'.¹⁰⁹ 'הֲתֵלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה' אין כאן שום שאלה אלא תמיהה,¹¹⁰ משום שהחלטתה נוגדת את האופציה הזוהרית של ענף זה של המשפחה. יש בידיה היכולת להטות את הכף לטובת האופציה הארמית והיא אינה עושה זאת. היא מחליטה להצטרף לענף השני של המשפחה ולאופציה הזוהרית שהיא מייצגת - האופציה העברית. היא מסכימה להוות עם יצחק הזוג המייסד את הזהות הישראלית, כפי שאליעזר רמז לה כאשר הוא נתן לה את המתנות: 'וַיִּקַּח הָאִישׁ נָזִים זָהָב בְּקַע מְשֻׁקָּלוּ וְשֵׁנִי צְמִידִים עַל יָדָיָהּ עֶשְׂרֵה זָהָב מְשֻׁקָּלִים'.¹¹¹ רש"י מסביר בשם המדרש שהבקע רומז לשקלי ישראל בקע לגולגולת, ששני הצמידים הם רמז לשני לוחות ועשרה זהב משקלם הם רמז לעשרת הדברות.¹¹² זה עתידה אם תסכים, והיא אכן מסכימה לכך בניגוד לדעת משפחתה.

שאלה:¹¹³ לָבָן אמר שמה' יצא הדבר. איך אמירה זו מסתדרת עם מה שהרב אמר, שהוא ראה בזה יד הגורל. אם זה מה', יש כאן עניין רצוני, ולא גורל? **תשובה:** אם הוא מקבל שזה רצון ה', מדוע למחרת הוא מבקש לשאול את רבקה? הרי הוא כבר אמר 'הֲנִי רַבֵּקָה לְפָנֶיךָ קַח וְלֶךְ וְתֵהִי אִשָּׁה לָבָן אֲדַנְיָךְ

108 ראה פירושו של הרשב"ם: ד"ה לא נוכל דבר אליך רע או טוב: לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונו, כי על כרחנו, רוצים ולא רוצים, כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו.

109 בראשית כד-נח

110 ראה פירושו של רש"י בד"ה "אלך": "מעצמי, ואף אם אינכם רוצים", ודברי הט"ז בספרו "דברי דוד": "דקדקה בלשונם והבינה שאינה שאלת ספק אלא קושיית תמיהה".

111 בראשית כד-כב

112 ראה פירושו של רש"י לפסוק: "בקע" רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת, "ושני צמידים" רמז לשני לוחות מצומדות, "עשרה זהב משקלם" רמז לעשרת הדברות שבהן.

113 במהלך השיעורים נשאלו שאלות עלידי משתתפי השיעור והן מצוינות במהלך הספר עלידי המילה "שאלה".

כְּאֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה.¹¹⁴ מה השתנה מבחינתו בין אתמול להיום? התשובה הקלסית - ומבחינת ההלכה, היא חשובה ביותר, היא שצריך את הסכמת האישה לפני הקידושין. אי אפשר לכפות קידושין על אישה כלשהי.¹¹⁵ אבל מדוע הוא לא שאל אותה אתמול מיד, לפני שאמר 'הֲנִי רַבָּקָה לְפָנֶיךָ קַח וְלֵךְ'? גם הביטוי "מה יצא הדבר" קשה, משום שהיה לו לומר מה היה הדבר. מה פירוש המילה יצא בפסוק? המדרש מביא שתי דעות:

זויען לבן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר - מהיכן יצא? רבי יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק: מהר המוריה יצא. ורבנן אמרי: מהיכן יצא? זתהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'.

בראשית רבה, פרשה ס-י

בעל ה"תורה שלמה", הרב מנחם כשר מביא בשם ה"ילקוט מעין גנים" מדרש נוסף: "וכי הם מאמינים בה' והלא הם עובדי ע"ז ומנחשים,¹¹⁶ אלא אמרו: "כאשר דבר ה'" - בדעתכם, אתם ואדונכם אברהם". לָבָן וּבְתוּאֵל הָבִינוּ מהסיפור שסיפר להם העבד ומקפיצת הדרך שהייתה לו שמה' יצא הדבר: רבקה מיועדת ליצחק כבר מהר המוריה, שבו נעקד יצחק. אנחנו זוכרים שמיד אחרי סיפור העקדה, נאמר 'הֲנִי יִלְדָה מְלָכָה גַם הוּא בְּנִים לְנַחֲוֹר אָחִיךָ'.¹¹⁷ מדוע הסמיכה התורה את שתי הפרשיות? רש"י מתייחס לשאלה זו באומרו ש"בשבו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אילו היה בני שחוט, כבר היה הולך בלא בנים, היה לי להשיאו אשה בבנות ענר אשכול וממרא, בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וכו'". לכן הוא שלח את אליעזר דווקא לַחֲרֹן לחתן את יצחק.

הֲנִי יִלְדָה מְלָכָה גַם הוּא

פגשנו לראשונה במקרא את מְלָכָה, הבת של הרן, האח של אברהם, שנפטר מן העולם באור כשדים, בסוף פרשת נח, והיא מופיעה כאשתו של נַחֲוֹר.¹¹⁸

114 בראשית כד-נא

115 ראה קידושין ב ע"ב: דמדעתה אין, שלא מדעתה לא.

116 בראשית ל-כז: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם נָא מִצְאֵתִי חַן בְּעֵינֶיךָ נַחֲשֵׂתִי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בְּגִלְגָלְךָ

117 בראשית כב-כ

118 בראשית יא-כט

מאז לא ידענו מה קרה לה. אחרי העקדה, התורה אומרת שמלכה 'גם הוא' ילדה בנים לנחור. כבר למדנו שהמילה 'גם' צריכה לעורר את סקרנותנו,¹¹⁹ משום שהיא לכאורה מיותרת. הולדת ילדים היא דבר טבעי, אבל התורה רוצה שנבין שיש קשר מהותי בין לידת יצחק והעקדה ובין הולדת ילדיו של נחור. היא מבקשת לקשור בין לידתו של יצחק ובין לידתה של רבקה, גם אם ייתכן שכרונולוגית מלכה הולידה הרבה לפני שרה. עקדתו של יצחק - הפיכתו מצדיק של מידת הדין הקשה לצדיק של מידת הדין הרפה - אפשרה את לידתה של רבקה.¹²⁰ מסביר הרמב"ן:

בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת, ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום, ואם היתה פקודתם בימי בחורותם, אי אפשר שלא שמעו עד היום, כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען, והנה אברהם בעצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה, אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה, וזה טעם "מלכה גם היא" ובדברי רבותינו (י"לק"ש רמז תשסו) יאמר שנפקדה כאחותה.

העובדה שנחור ומלכה מצליחים להוליד בחרן אינה מובנת מאליה. לכאורה, מצבם דומה למצבם של אברהם ושרה אשר אינם מצליחים להוליד בחוץ לארץ. אבל בניגוד לאברהם ושרה החוזרים לארץ, נחור ומלכה בחרו באופציה הפוכה, להישאר בחוץ לארץ, ובכל זאת, לפי ההסבר של הרמב"ן, התרחש אצלם נס כי הם "נפקדו אף הם בימי הזקנה". תכלית הנס הזה אינה להפוך את ענף זה של משפחת תרח לפורה כשלעצמו, אלא לאפשר את לידתה של רבקה דווקא, כי היא האישה המיועדת ליצחק אחרי עקדתו. כך עולה מדברי הרמב"ן.

עם ההסבר הזה אפשר לחזור לדברי המדרש: "רבי יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק: מהר המורה יצא". קיים קשר מהותי - לא בהכרח כרונולוגי,¹²¹ בין לידתה של רבקה ובין עקדתו של יצחק. הקשר ביניהם הופך

119 להרחבת הנושא, ראה למשל את הפסקה "שת - בדמות ובצלם" בשיעור "גילוי שם ה'", ב"סוד מדרש התולדות", חלק א.

120 ראה גם את הסברו של הרב בפסקה "שושנה בין החוחים" בשיעור "תפילתו של צדיק בן צדיק" בהמשך הספר.

121 בעלי המדרש מתייחסים לכרונולוגיה העולה מן הפסוקים, ולכן הם מסיקים, לפי החשבון

להיות אפשרי אחרי שמידתו של יצחק נעקדה בהר המוריה והוא הפך להיות הצדיק של מידת הדין הרפה. אז הוא יכול להוליד וזאת דווקא עם רבקה שהיא בעלת המידה ההפוכה, מידת החסד, כפי שהתברר לאליעזר, עבדו של אברהם.

רבנן אינם חולקים על רבי יהושע. רבי יהושע רצה להצביע על המעשה ההיסטורי שאפשר את הקשר בין יצחק לרבקה. רבנן רוצים להצביע על התכנית האלוקית, מבחינת מחשבת הבריאה, הקושרת ביניהם: 'וַתְּהִי אִשָּׁה לְבִן אֲדֹנָיךְ פֶּאֶשֶׁר דָּבָר ה"י"¹²² כך קבע הקב"ה, מבחינת "אישה לאיש"¹²³. האמירה "אישה לאיש" דורשת הסבר כי אפשר לטעות בהבנתה בקלות. יש גמרא ידועה מאוד במסכת סנהדרין האומרת:

והאמר רב יהודה אמר רב: ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני! לא קשיא; הא בזוג ראשון, הא בזוג שני. סנהדרין כב ע"א

יש גם מושג שהקב"ה מזווג זיווגים.¹²⁴ אבל אי אפשר לומר שיש כאן גזרה ואותו פלוני מוכרח להתחתן אם אותה פלונית, משום שמי שאומר כך צריך להסביר מדוע יש גירושים, מדוע יש זיווגים שאינם עולים יפה. הקב"ה אינו אל אכזר הרוצה להכשיל את אותם זוגות. ההסבר הוא כדלקמן: 'וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם'¹²⁵ - במדרגה הנקראת "עולם הבריאה", יש זהות אחת הנקראת "האדם", אין זכר או נקבה. יש נשמה אחת. בעולם העשייה, יש זכר ונקבה וההבדל ניכר, ממשי, מציאותי בין האיש ובין האישה. יוצא שחלק מן הנשמה נמצאת אצל האיש וחלק אחר אצל האישה. במעשה הקידושין שני החלקים אמורים להתאחד.¹²⁶

הזה, שרבקה הייתה בת שלוש. נראה לי שההסבר הוא בכיוון שהזכרנו עתה. הם רוצים להדגיש את הקשר המהותי בין יצחק ובין רבקה (מתוך השיעור).

122 בראשית כד-נא

123 מועד קטן יח ע"ב

124 ב"ר סח-ד: מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, אמרה לו: לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו? אמר לה: לששת ימים כדכתיב (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. אמרה לו: מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו? אמר לה: הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני אשתו של פלוני לפלוני ממונו של פלוני לפלוני ...

125 בראשית א-כז

126 להרחבת הנושא, ראה את השיעור "העצם והנפש" בהמשך הספר.

הקושי של הזיווג הראשון הוא שמהלידה עד החתונה, שני האישים, האיש והאישה חיו את חייהם בנפרד, ללא מודעות זה לזו, ולא נפגשו בהכרח. מכאן הקושי: האם במציאות שני המיועדים נפגשים או לא, האם הם משכילים להתאחד או לא. זה אינו מוכרח בכלל.¹²⁷ זה נכון גם לגבי יצחק ורבקה. הוא בארץ כנען והיא בחרן. אם אברהם אינו שולח את אליעזר לשם, איך הם אמורים להיפגש? ומי מבטיח שאליעזר אכן יפגוש אותה בחרן? חז"ל אומרים שהיא לא הייתה רגילה לצאת לשאוב מים ורק באותו יום יצאה! ומי היה ערב לכך שתסכים לבוא עם אליעזר וכו' וכו'? אם הכול מוכרח להיות, כי יש גזרה שהיא מיועדת לו, מדוע התורה טורחת לספר פעמיים את הסיפור? התשובה פשוטה ומהותית ביותר וצריך להפנים אותה, משום שהיא נוגעת לחיי כולנו: במציאות, דבר אינו מוכרח. לעתים יש סיבוכים עצומים, כגון הסיפור של דוד ובת שבע. מדוע בשלב ראשון היא הייתה עם אוריה החתי? יש בחינה של "אישה לאיש" במחשבת הבריאה וזה נקרא ש"מאת ה' יצא הדבר", ויש בחינה אחרת והיא בחינת המציאות ההיסטורית, ולא תמיד יש התאמה בין הבחינות. לא תמיד הזיווג הוא זיווג ראשון.

קעת אסביר בקצרה את הנושא של הזיווג השני שקשה כקריעת ים סוף, דרך פירושו של בעל ה"עוללות אפרים" על המשנה, הרב שלמה אפרים מלונטשיץ - הוא בעל ה"כלי יקר" על התורה.¹²⁸ הוא מסביר שהעניין של זיווג

127 יש מצבים מורכבים ביותר והדרך היחידה להבין אותם היא דרך תורת הגלגולים. הפסוק היסודי הוא הפסוק 'וְעֵשָׂה חָסְדָּ לְאֶלְפִים לְאֶהֱבֵי וְלִשְׁמֵרֵי מִצּוֹתַי' (שמות כה) לאהבי יש אלף הזדמנויות של גלגולים כדי לתקן את נפשם. רק בפעם אחרונה, מתגלה מאיזה גלגול הוא, כשהכול נגמר. אפשר לחזור אלף פעמים. יש רמז בפשט התפלה: "המרבה לסלוח": יש ריבוי של הזדמנויות. מי שהגיע לגמר התיקון שלו, מתחיל להבין מה זה גלגול כשזו הפעם אחרונה. לכן אין חובה להאמין בגלגולים. אם שואלים האם יש חובה להבין, להאמין בגלגולים? צריך לדעת, כי לפי ההלכה, אין חובה להאמין בכל עניין של הקבלה. רק מי שבטבעו שייך, יש לו חובה. 'אֵינִי לְמוֹ מְכַשׁוֹל' (תהילים קיט-קסה) - מי שלא מסוגל, זה לא שייך לו (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

128 ראה חלק ג, עמ' יא (מאמר שעח - זיווג שני): כי מהידוע שאף אם כבר יצא קול הכרוז לאמור "בת פלוני לפלוני", אין הכרוז הוא מכריח שיזדווגו על כל פנים, כי יש מקום לביטול, כמו אם האיש הוא יבוא ויגזול רבים וירצח בראש כל חוצות עד אשר נתחייב מיתה בידי אדם, ההצל תצילהו הגזירה ההיא [של בת פלוני לפלוני] שלא יומת, כדי שתתקיים הגזירה וישא בת פלוני. וכן אם יחלל השם בפרהסיא, או יעבור על כל מצוות ה' אשר הדין נותן להיות בכרת מן העולם קודם שישיא אשה, או שימות בקטנותו בחטא אבותיו, כל הגזירות האלו בלי ספק דוחים הגזירה וההכרזה הראשונה שהוא רשע בעונו ימות, ובת זוגו תנשא לאחר לטוב לפני האלקים. ואם כן הרבה בתולות כאלו נמצאות בעולם שהיה בכלל הכרוז, ואף על פי כן מונחות הפקר לכל מי שיזכה להן מצד מעשיו, וכן בהיפך זה, שגם כל הבתולות הנולדות אף על פי שיצא עליהם הכרוז, מכל מקום אין

שני קשור למצב שבו המיועד לא זכה בבת זוגו כזיווג ראשון, משום שאחר לוקח אותה, מכל מיני סיבות, לעתים משונות. במקרה כזה, ההכרזה של "בת פלוני לפלוני"¹²⁹ אינה מתקיימת. כל עוד הבעל הראשון קיים, אין כל אפשרות להוציא אל הפועל את הזיווג שהכריזו עליו בשמים. לעתים אי אפשר לעשות זאת בגלל הנסיבות. אבל אחרי שהבעל הראשון הלך לעולמו, יש אפשרות לקיים את הזיווג במקרים מסוימים. זה תלוי ב"מות" הבעל הראשון וזה קשה כקריעת ים סוף, משום שכדי להציל את ישראל, היה הקב"ה צריך לנגוף את מצרים וזה היה קשה ביותר בעיניו. לכן הזיווג השני קשה לא פחות מקריעת ים סוף, משום שהוא תלוי בהיעלמותו של הבעל הראשון, במיתתו או בגירושין.

כולן באות לידי זיווג, כגון הבתולות הנגועות ונאספות מן העולם או בעוון עצמן או בעוון אבותם, ואם כן כל הזכרים בני זיווגם גם כן פנוים ואין להם בת זוג, ואם כן נמצאו כמה זכרים וכמה נקיבות בעולם שאין להם זיווג, והם בעצם הזיווג השני, כי כבר נתבטל זיווג ראשון על פי המעשים המקולקלים והקב"ה מזווגם אך על פי המעשים ...